

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СВІТОВОГО ОБРАЗУ ДОН ЖУАНА У РОМАНІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА "СРІБНЕ МОЛОКО"

Предметом статті є оцінка модерного осмислення Валерієм Шевчуком добре відомих літературних мистецьких виявів. Показано, як автор піддав тонкому естетичному аналізу традиційний сюжетний образ Дон Жуана, використовуючи при цьому незаангажованість та образно-стилістичну розкутість свого роману у формі ба рокової трагікомедії. Проблематика твору розглядається крізь призму народної і світової міфології.

Цілком справедливо, що образ Дон Жуана належить саме до таких літературних утворень, котрі "внаслідок "боротьби за існування" між літературними образами висунулися на поверхню літератури і набули значення і назви світових" [1:7].

Поєднання фольклорно-міфологічного сюжету з історичним прототипом дало літературі багатюще джерело для інтерпретацій, видозміна яких залежала від настроїв літературних епох та таланту авторів. Відкинувши іспанський колорит і позбувшись комічних первнів, що були продиктовані вимогами фольклору, образ завзятого спокусника проходить через низку трансформацій: 1) трикстер; 2) аристократ-гвалтівник; 3) митець (артист) фаустівського штибу. Остання викликана відходом від класичного погляду на образ, де Дон Жуан трактується як антисоціальний чинник, і переходом до містичного або філософського потрактування, де герой зазнає повної реабілітації, а подекуди і спрощення образу. За висловом Євгена Ненадкевича, як і за попередніших часів, образ д. Жуана ще раз демонструє свою випробовану гнучкість, набуваючи актуальних рис і стаючи врівень з добою" [1:22].

Мірилом літературної значущості кожного наступного твору стає рівень модернізації образу, відхід від епігонської половини переспівів у бік повних неординарних розмислів; еволюція сюжету, котра потенційно здатна зламати усталені редакції попередніх творів. Інколи сміливий експеримент ставав відправним пунктом для більш глибоких інтерпретацій інших авторів. Тут доречно згадати приклад Івана Франка, чий твір "Похорон" генетично пов'язаний з новелою Меріме "Душі чистилища"; приклад Лесі Українки, яка використала елементи зовнішньої форми "Каменного Гостя" Пушкіна для маскуванія сміливої ідеології і психології своїх образів, по суті створивши два рівні тексту для пересічного і окремо для втаємниченого, елітарного читача.

Варто окремо зазначити ситуацію, коли зв'язок між традиційними сюжетними образами встановлюється не стільки генетично, скільки на рівні своєї пізнаваності, тобто необхідна у таких випадках маркованість, що може вказувати на інваріант джерела, замінюватися будь-яким іншим чинником, що нестиме на собі функції типологічної схожості. Тоді автор не лише намагатиметься відволікти увагу читача від прогнозованої фабульної напруженості, а вступити з ним у своєрідну гру, у якій зміщення смислових і естетичних акцентів відбувалося б у міру прочитання тексту, залежно від настрою, ерудиції читача тощо. Останнє є невід'ємним атрибутивним елементом прози Валерія Шевчука з його потягом до міфологізму, зображення ілюзорного характеру життя людини не лише у світі художньої реальності.

Герой твору "Срібне молоко" дяк Григорій Комарницький – своєрідний анти-Дон-Жуан, що волею обставин потрапляє у круговерт любовних пригод, часто доволі комічних, брутальних, химерних. Особливість модернізації традиційного образу коханця у тому, що через яскраво виражений ступінь міфологічності у творі він вписується у низку решти міфологізованих образів, які за своєю природою так чи інакше претендують на рівень універсальності, тобто відбувається вирівнювання, яке сприяє поліфонічності значень смислових акцентів у тексті, постаючи при цьому уламками міфологічної свідомості. Закорінені у давніх формах епосу, вони поєднують у собі фантастичне і раціональне, універсальне і конкретне, високе і низьке. Все це притаманне бароковому досвіду, який наскрізно відчувається у творох автора.

Власне, і герой твору – представник барокової культури, складач нищенських віршів, "саме той, що створив пісню про бідаху комара, що женився на мусі, а після необачно звалився з дуба, бо його здула звідти шуря-бура" [2:7], своєрідний вагант, який мав би "стати посередником між культурою книжною і народом" [3:139]. Про його потенціал здогадуємось через численні позанаративні вкраплення згадок про твори та імена кращих людей свого часу, як от: Овідія, Торквато Тассо, Кирила Транквіліона, Касіяна Саковича тощо. Водночас академічні знання дяка не позбавлені народного глузду. Характерно, що у текст зразки фольклорного жанру вплітаються цілими блоками: "І він, дяк Григорій Комарницький, її (Явдоху – А.М.) послухався, хоч кажуть люди: "Жінку слухай, а свого розума май!", хоч з другого боку: "Поки баби, поти ради". Однак не можна не зважити, думав дяк, і на іншу мудрість: "Жінки довге волосся мають, а розум короткий", а ще не міг зминутися й такого резону: "Жінка – як жінка, коли схочеш – потягнеш", а чоловік він такий, що тягти ту жінку попри все потребує, бо без неї його мутить і нудить: зрештою, гадав розважно дяк; "Там макогін блудить, де макітра радить", так само: "Де голова блудить, там хвіст радить", але, попри те: "Не одна жінка мужа замудрувала, а відтак і замурувала". Отже і він сидить ніби замуруваний, хоча розум застережно нашіптує: "Бери, сараче, ноги на плечі і втікай, як досі тікав, бо пожере тебе пекельце" [2:83]. Відповідно до світових донжуанівських мотивів, Шевчуковий персонаж теж постає трагічним шукачем ідеалів, котрий не може приймати прозаїчну дійсність. Початково свій потенціал герой скеровує на суто прагматичне завдання – знайти Чучманську землю, своєрідну Ельдорадо, де "свині поїдають із золотих ночов мигдаль, а через міста і села того чудового краю протікає горілчана ріка; там і горобці гуляють у срібних панчохах, а ковбаси ростуть на вербах" [2:35].

Комізм ситуації закладений не у її фантастичності, а у тому, що, на думку дяка, така земля знаходиться якщо не на Волині, то на Полтавщині однозначно. Відтак з'являється мотив дороги, що у Шевчукових творах часто-густо символізує духовне переродження персонажа, у даному випадку, ще й перехід від комічного до серйозного, трагічного. Недарма твір побудовано у формі барокової трагікомедії, де універсальність і вселюдскість поставленої проблеми визначається неправильним, колоподібним розташуванням композиційних елементів драми. Пролог, що знаходиться в епілозі, де читач дізнається про вкраплення першого у всі акти твору, відтак нерозривною стає і проблематика, а її універсальність зберігається незалежно від хронотопних характеристик. Питання про місце людини у світі, її культурний код, який втрачає сенс без нащадків, подається читачеві у вигляді розгорнутих філософських метафор, прихованих алюзій, заміфологізованих образів: "Оце й була причина великої Явдошиної печалі, бо не родить стебло, якщо корінь його мертвіє". "Відтак узляла горщика, налила води, всипала пшоно і сіла в смугі місячного проміння, поставивши того горщика між ніг, а ще притискаючи до лона". "І її уста знову заворушилися, видихаючи такі не слова, а їхні значки чи шифри, адже й усе насіння, що потужно тверділо на всіх стеблах, занурених у цю ніч, було також не матерією, а знаками, і жінка, хоча й не знала законів цього світу, визначених мудрими філософами хоч би з тієї таки Київської академії, але знав їх її тулуб, знали лона і голова, і перса, і руки, і ноги, а передусім душа. Саме тому забурніла й забулькала в її горщику вода, а пшоно почало варитися, саме те пшоно, яке недавно, доки не здерло з нього захисних кожушків луски, також ховало в собі вічну таїну знаку" [2:109].

На суто сугестивному рівні проблематика твору підтримується архетипними образами молока та Змія. Молоко – це символ статевої сили, яка існує поза бажанням людини. У творі є характерний, промовистий момент, коли Антониха, з якою, згідно сюжету, дяк не міг мати жодних статевих стосунків (щовечора жінка зачиняла його самого у клуні), подає йому глечик молока. Часто молоко називається срібним або місячним. Місяць – архетипне уособлення мудрості, таємничих первнів: недарма Явдоха чинить свої магічні дії у смугі місячного світла (див. цитату вище), у його світлі молоко стає срібним. Змій – то символ блуду, потойбічних сил, єднання землі і неба. У світовій релігійно-біблійній та народній міфології Змій виступає як знак мудрості, вогню, зцілення тощо. На прадавніх глиняних фігурках жінок можна було побачити зображення змійки, що протягувалася через тіло до лона. Історик та етнограф Григорій Булашев зазначає, що народні повір'я приписували зміям цілющу силу, те ж саме знаходимо і у Костомарова" [4;5;6:260-261]. Битий шлях нагадує собою тіло змія, тому Змій – це ще й символ дороги. Варто згадати і античний образ, у якому змія пожирає свій хвіст. Можемо сказати, що міфологема Змія вибрана автором якнайвдаліше. Її циклічність коригує розвиток подій у творі.

На композиційному рівні допитливий читач може помітити рух по спіралі. Сюжет умовно ділиться на дві половини. У першій дяк зустрічається зі своїми коханками до перетворення на вовкулаку, а у другій – після перетворення і повернення до людської подоби, знову обходжуючи вже знайомі йому села. Перша умовна частина – то бурлеск і пародія на екзистенційні мотиви світових донжуанівських сюжетів. Наприклад, коли дяка судять у житомирському магістраті, у нього з'являється випадковий товариш, який теж не досить прихильно ставиться до позивачів. То гуска, кармічне покарання якої полягає у вискубуванні писарчуком з неї пір'їн, щоразу як до суду приходить новий позивач. Так само, як і Явдошин пес, чиї насущні життєві питання паралельно накладаються на проблеми дяка. У другій, після кульмінаційної, частині любовні пригоди відсутні абсолютно, автор відмежовує розважальний елемент від загальнолюдського сенсу життя. Арсенал філософських доводів за донжуанівський ідеал вичерпано, за ним іде кара, за карою зцілення: "Але він уже про Дмитриху забув, так само, як забув навіки про Сахнюків з Троянова, Дударчуків із Одудячки, про Хвенну із Синичого та Педору із Воронина – всі вони на тій дорозі, що залишилися позаду, навіки розтали. Бо знав він тільки один шлях – оцей, який витікав із Решетилівки і слався аж під небокрай порожній та безконечний, але він, дяк Григорій, тієї безконечності колись та й досягне. Досягне, бо його веде в цій безперервній мандрівці голос, який виразно звістив йому, що вже годі йому в цьому світі бути перекотиполем. Але щоб не бути перекотиполем, треба конче відшукати своє загублене сім'я, а відтак виплекати на своєму стеблі плід, що його має залишити під цим сонцем кожне живе створіння, котре має право так називатись" [2:190]. Додамо, що подібні авторські прийоми є досить модерними, тому типологічне зіставлення образів Валерія Шевчука зі зразками світового письменництва визначають його твори як багатомірне інтелектуальне явище.

Образ українського барокового Дон Жуана характеризується образно-стилістичною розкутістю, унікальністю структурно-композиційних новацій, що увиразнюють його на тлі світового модерну.

*****

1. Дон Жуан у світовому контексті/ Упоряд. В. Агєєва. – К.: Факт, 2002. – 448 с.
2. Шевчук Валерій. Срібне молоко. Роман. – Львів: Кальварія; Київ: Книжник, 2002. – 192 с.
3. Шевчук Мирослава. Кілька зауважень до проблеми так званого "низового бароко" // Українське бароко. Матеріали І конгресу міжнародної асоціації україністів. – Київ, 1993.
4. Міфи України. //Георгій Булашев. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях/ Пер. Ю. Буряка. – К.: Довіра, 2003. – 383 с.
5. Костомаров М. Слов'янська міфологія. – К.: Либідь, 1994.
6. Краткая энциклопедия славянской мифологии: Около 1000 статей / Н.С. Шапарова. – М.: ООО "Издательство АСТ": ООО "Издательство Астрель": ООО "Русские словари", 2001. – 624 с.

Маєвський А.П. Інтерпретація мирового образу Дон Жуана в романе Валерія Шевчука "Серебряное молоко".

Предметом статті є оцінка сучасного осмислення Валерієм Шевчуком хорошо відомих літературно-художественних проявів. Показано, як автор піддає утонченому естетичному аналізу традиційний сюжетний образ Дон Жуана, використовуючи при цьому незаангажованість і образно-стилістичну свободу свого роману в формі барокової трагікомедії. Проблематика твору розглядається через призму народної і світової міфології.

Mayevsky A.P. The New Artistic Presentation of the Traditional Literary Character of Don Juan in the "Silver Milk" by Valeriy Shevchuk.

The article sets out to provide the modern understanding of the well-known literary and artistic phenomena by Valeriy Shevchuk who exercised a subtle esthetical analysis of the traditional literary character of Don Juan, employing originality and figurative stylistic liberty of his novel written in the form of the Baroque tragicomedy. The problems of the novel are viewed through the folk and the world mythology.